

MANUAL

OPPHAVSRETTSSPØRSMÅL FOR ARKITEKTER

Temaet opphavsrett viser seg å bli stadig viktigere og mer aktuelt, også i arkitekt- og byggebransjen, ikke minst som følge av den digitale utvikling.

Selv om arkitekters arbeide i utgangspunktet er beskyttet gjennom Lov om opphavsrett til Åndsverk, har Norske Arkitekters Landsforbund sett behovet for å klargjøre hvorledes rettsforholdene på dette området er. Verken loven selv eller de relevante NS-standarder er tilstrekkelig detaljerte til å gi konkrete svar .

I samarbeide med advokatfirmaet Bull & CO, et av landets fremste kompetansemiljøer innenfor dette rettsområde, har NALs Komite for Etikk og Tvister fått utarbeidet denne "opphavsrettsmanualen", der vi forsøker å gi råd og veiledning i et antall konkrete "hverdagssituasjoner" som arkitekter vil møte i utøvelsen av sitt yrke. Manualen er tenkt på være et dokument under stadig utvikling. Vi setter derfor pris på spørsmål, kommentarer eller forslag til nye temaer/situasjoner som bør omhandles. Ta kontakt med NAL !

GENERELT:

I manualen er deler av fremstillingen merket med [blått](#) som viser til en bakenforliggende link der tilleggsinformasjon om begreper/bestemmelser kan innhentes.

Verkshøyde. Verkshøyde er selve "inngangsbilletten" til beskyttelse etter [reglene i åndsverkloven](#) og innebærer, kort formulert, at arkitektarbeidet har en særpreget, individuell utforming, en utforming utover det som følger av at bygget skal oppfylle visse funksjonelle krav. Også bare en del av et bygg (av en utforming) kan være beskyttet etter reglene i åndsverkloven og vernet mot ulovlig etterlikning etc., da det kun er den delen av uformingen som er et resultat av en "skapende åndsinnset" med en viss originalitet som er berettiget vern. På den annen side kan både skisser, forprosjektutarbeidelser, utkast eller lignende ha verkshøyde, så sant vilkårene til kreativ prosess og originalitet (særpreg) er oppfylt.

For enkelthets skyld vil det i det følgende forutsettes at alle arkitektutformingene har "verkshøyde".

Ingen formelle krav. Vernet etter åndsverkloven tilfaller opphavsmannen uten registrering og uten at arkitekten foretar seg noe formelt. Retten følger av at noe er skapt.

Vernetidens lengde. Vernet varer i 70 år fra opphavsmannens dødsår, jf. [ål § 40](#).

NS8401. Det vil også bli lagt til grunn for manualen og besvarelsen av spørsmålene at standardavtalene [NS 8401](#) / [NS 8402](#) er å anse som en del av kontraktsgrunnlaget mellom partene. Standardavtalene er utarbeidet og enstemmig anbefalt av en komité som er oppnevnt av Norges Byggstandardiseringsråd etter forslag fra Byggherreforeningen, Entreprenørforeningen (EBA), Norges Praktiserende Arkitekter (NPA) og Rådgivende Ingeniørers Forening (RIF). Av regelverket følger at NS8401 skal anses som en del av kontraktgrunlaget mellom arkitekt/byggherre dersom ikke annet fremgår (NS 8401 punkt 4.1- e).

Situasjon **1** :

Ditt kontor har etter avtale utarbeidet et forprosjekt for et sykehjem (et begrenset oppdrag). Kommunen beslutter seg for å legge forprosjektet til grunn for videre arbeide med bygget, men de engasjerer en ny arkitekt til å påta seg arbeidet med detaljprosjektet, anbudsinnhenting og oppfølging.

Hvilke regler gjelder for den nye arkitektens forhold til ditt forprosjekt?

Hvor langt kan han gå mte. å endre verket ?

Hva innebærer det å krenke verkets særpreg eller opphavsmannens anseelse?

Har du rett til å få deg forelagt endringer til godkjenning og evt. nekte at disse endringene gjennomføres?

Bearbeidelsesretten. Oppdragsgivers rett til forprosjekttegningene går ikke lengre enn til tegningene slik de foreligger - han har ikke rett til å bearbeide dem med mindre noe annet er avtalt. Dette følger av det såkalte spesialitetsprinsippet, som tilsier at bare det som konkret er overdratt av rettigheter tilligger en annen enn opphavsmannen (se [ål § 2, 1. ledd jf § 39 a](#)). Som et utgangspunkt kan således ikke den nye arkitekten anvende dine tegninger/filer som grunnlag for sin detaljutforming.

Dersom det imidlertid fremgår av avtalen, at du også har solgt oppdragsgiver bearbeidelsesretten til tegningene, kan en ny arkitekt utføre endringene.

Hvorvidt endringsretten er overdratt til oppdragsgiver må fastslås på grunnlag av en fortolkning av avtalen mellom deg og oppdragsgiver. Som avtalegrunnlag inngår selve avtalen (skriftlig eller muntlig), evt. bestemmelser i standardavtalen, notater i forkant av avtaleinngåelsen, ting som er skjedd, nedskrevet, eller sagt i etterkant av avtaleinngåelsen og/eller annet som kan bidra til å belyse hva som er avtalt.

Råd til arkitekten:

Dersom tegningene/filene skal kunne videreutnyttes av andre må du således ha gitt tillatelse til det. Dersom en slik tillatelse gis bør dette avspeiles i et høyere vederlag.

Tolking av avtalen, spesialitetsprinsippet. At bearbeidelsesretten er overdratt behøver således ikke fremgå uttrykkelig, men kan også fremgå forutsetningsvis. Forhandlinger eller annen dokumentasjon kan tilsi at det er forutsatt mellom partene (stilltiende samtykke), at oppdragsgiver har kjøpt retten til å anvende materialet til detaljutforming eller annen bearbeidelse. Sedvane kan også tilsi at retten er overdratt.

Det er imidlertid viktig at arkitekter ikke uten videre gir byggherren rett til å bearbeide tegningene dersom det ikke er klare holdepunkter for at denne retten positivt er overdratt byggherren, fordi det da etter hvert kan bli grunnlag for å hevde at det er sedvane for at enhver forprosjektavtale omfatter bearbeidelsesrett.

Dersom man kommer til at bearbeidelsesretten ikke spesifikt er overdratt, kan arkitekten gi kommunen et etterfølgende samtykke til bearbeidelse og detaljutforming. Det er da helt naturlig at dette avstedkommer et ekstra vederlag for arkitekten.

I forhold til tolking av hvor langt en forprosjektavtale rekker, kan det fremholdes, at dersom det avtalte vederlag ikke er høyere enn for et "vanlig forprosjekt" har arkitekten sin bearbeidelsesrett i behold. Dersom oppdragsgiver således ønsker å bruke filene videre til detaljutforming, må ytterligere vederlag betales.

Nytt selvstendig verk. De nye arkitektene kan imidlertid på basis av forprosjekttegningene skape nye åndsverk (ål § 4, 1. ledd). Det nye "verket", må da fremstå som vesensforskjellig fra det opprinnelige og ha selvstendig verkshøyde, for ikke bare å fremstå som en urettmessig kopi av ditt.

Dette innebærer imidlertid ikke at du har noen utleveringsplikt av filer eller lignende for å lette arbeidet for dem.

Moralske rettigheter. Selv om du har gitt kommunen rett til å "gå videre" på dine tegninger skal du forskånes for at det blir gjort på en "måte" eller i en "sammenheng" som er "krenkende" for deg eller verket ditt (ål § 3, 2. ledd). En krenkende gjengivelse innebærer for eksempel at måten endringen er gjort på er krenkende (gale proporsjoner, uestetiske tilbygg eller lignende), eller at tegningene dine blir brukt i en sammenheng som er krenkende for deg, gjennom for eksempel at de blir brukt i en annonse for et malingsprodukt uten først å innhente din tillatelse.

Hvorvidt denne grensen er overtrådt må baseres på en type objektiv vurdering av hva en opphavsmann må "finne seg i". Formålet med endringen/gjengivelsen vil her være sentral. Byggherren har større frihet dersom endringen blir foretatt av strengt tekniske eller funksjonelle årsaker (se ål § 29) eller av kunstneriske dersom endringen er så vidtrekkende at det oppstår et nytt verk (se ål § 4), enn dersom det kun er økonomiske vurderinger som ligger til grunn for endringsforslaget.

Det er viktig at den som føler seg krenket påpeker dette så snart som mulig overfor "krenkeren" gjennom en henvendelse i brev eller søksmåls form. Ellers kan endringen anses akseptert.

Problemstillingen om krenkende endringer har vært vurdert i en del saker i praksis. Som eksempel kan nevnes anmeldelsen av Levis til Sakkyndig råd for åndsverker, for krenkende gjengivelse av bla. Michelangelos "Gud skaper Adam", gjennom gjenbruk av bildet i en reklameplakat for Levisbukser. For øvrig se vedlagte liste over saker fra Lovdata (<C:\Documents and Settings\itoien\Local Settings\Temporary Internet Files\OLK6C\resultatliste.htm>).

Råd til arkitekten:

Du bør skille mellom overdragelse av tegninger og overdragelse av retten til å bearbeide dem. Sørg for at du ved inngåelse av en forprosjektavtale får med et punkt der det fremgår at bruk av arkitektens operative filer/bearbeidelse av tegningene kun er tillatt mot betaling av et tilleggsvederlag og under forutsetning av at bearbeidelsen ikke blir gjort på en krenkende måte eller i en krenkende sammenheng, jf. ål § 3.

Alternativt kan det fremgå at viderebruk av filene ikke er tillatt. Det sentrale er imidlertid at bearbeidelsesretten omtales.

Situasjon 2:

Du har tegnet et nytt skolebygg for kommunen. Allerede før byggestart blir en fasadetegning av bygget presentert i lokalavisen og bygget og byggesaken omtalt. Ditt navn blir ikke oppgitt. Har avisen rett til å publisere tegningen uten å innhente din tillatelse på forhånd? Kan du kreve at avisen retter opp utelatelsen? Har du rett til erstatning?

Hadde rettsforholdene vært annerledes dersom omtalen hadde dreiet seg om det ferdige bygget og det var et fotografi i stedet for en av dine tegninger?

Hva om det bare var en skriftlig omtale av det nye bygget, uten verken bilde eller tegning?

Arkitektens ideelle rettigheter.

Du kan kreve at avisen retter opp feilen de gjør ved å trykke tegninger av bygget uten å navngi arkitekten med henvisning til navngivelsesplikten i [åndsverklovens § 3](#). Se nedenfor nærmere om regelen.

Hvorvidt avisen har rett til å trykke fasadetegningene er et spørsmål om [eksemplarframstillingsrett \(ål § 2\)](#), mens spørsmålet om navngivelse berører problemstillinger om arkitektens ideelle rettigheter.

Avisen/tidsskriftet må innhente samtykke fra arkitekten for å publisere fasadetegninger. Dette vil bli behandlet nærmere nedenfor.

Opphavsmannens ideelle rett er i åndsverkloven bygget opp rundt en såkalt rettslig standard, den er angitt som en norm der innholdet av normen skifter med utviklingen i samfunnet og bransjen.

Regelen tilsier at arkitekten (opphavsmannen) har krav på å bli navngitt slik "god skikk tilsier" ([ål § 3](#)). Det er således det som er vanlig å gjøre i bransjen som blir normgivende for om lokalavisen har opptrådt ulovlig eller ikke. Dette medfører at det hver enkelt arkitekt praktiserer kan bidra til å påvirke normen på lang sikt.

Selv i situasjoner der det påstås at det er tvilsomt om det er "god skikk" å navngi arkitekten i en slik "setting", bør du som arkitekt kreve navngivelse i enhver publiseringssammenheng. Dette vil kunne tydeliggjøre evt. påvirke normen, slik at det uomtvistelig blir vanlig å navngi arkitekter ved presentasjoner av byggeprosjekter på alle nivåer.

Selv om "bygninger" etter reglene i åndsverkloven kan avbildes fritt (å § 24, 3. ledd) er fasadetegninger ikke å anse som en "bygning", slik at du under enhver omstendighet kan kreve navngivelse der fasadetegning av ditt bygg blir presentert i avisen.

Fotografi. Og selv om bygninger kan avbildes fritt innebærer ikke dette at arkitekten ikke skal navngis. Det er naturlig å anta at dersom avisen er forpliktet til å navngi arkitekten på planstadiet, er den desto mer forpliktet når bygget er ferdig og presenteres i sin helhet.

Du kan derfor kreve navngivelse dersom bygget blir presentert i sin helhet.

Omtale. Dersom bygget kun blir omtalt bør du også kreve/forvente navngivelse. Det vil imidlertid i en slik sammenheng også måtte foretas en skjønnsmessig vurdering av hva som er vanlig og rimelig og her vil hensikten med omtalen kunne være retningsgivende.

I avveiningen ville man kunne anføre at plikten til å navngi arkitekten er proporsjonal med hvor arkitektfaglig artikkelens vinkling er og hvor særpreget bygget er (verkshøydevurdering). Har artikkelen en klart arkitektteknisk innfallsvinkel og omhandler en spesiell bygning, skal du som arkitekt navngis.

Erstatningsplikt? Hvorvidt man kan kreve erstatning fra avisen er et spørsmål om arkitekten gjennom manglende navngivelse som opphavsmann kan sies å være påført et økonomisk tap. Det er vel kanskje sjelden arkitekten bli påført et økonomisk tap av utelatelsen, men dersom det er tilfellet, kan man altså kreve tapet dekket av avisen (å § 55). I tillegg kan man kreve dekket utgifter til advokat e.l..

Råd til arkitekten:

Krev navngivelse i enhver offentlig sammenheng der dette kan anses som markedsføring av din kompetanse. På lang sikt vil dette også styrke arkitekters rettslige vern generelt.

Henvend deg til NAL dersom du er usikker på formuleringen av navngivelsesplikten hvis du vil ha den nedfelt i en avtale eller lignende.

Situasjon **3**:

Ditt kontor har vunnet en anbudskonkurranse om et kontorbygg og inngått avtale om et fullt oppdrag. Etter fullført forprosjekt ombestemmer byggherren seg og beslutter å avholde en totalentreprisekonkurranse på grunnlag av forprosjektet. Uten å informere eller be om tillatelse fra arkitekten, sender han arkitekttegningene ut til inviterte entreprenører som konkurranseunderlag.

Har han anledning til det ?

Hva er evt. en naturlig/rimelig reaksjon?

Tilgjengeligjøringsretten/retten til eksemplarframstilling. Etter reglene i åndsverkloven krever enhver "spredning" eller eksemplarframstilling av opphavsrettslig beskyttet materiale utenfor det private området, samtykke fra opphavsmannen (å § 2). Utsendelse av arkitekttegninger (digitale eller papirkopier) med arkitekttegninger til entreprenører er en slik disponering over beskyttet materiale utenfor det private området, slik at dette som et utgangspunkt ikke kan gjøres uten ditt samtykke. Det som derfor blir spørsmålet er hvor langt avtalen med kommunen rekker? Har ditt samtykke til utsendelse av tegningene som konkurransegrunnlag blitt gitt gjennom avtalen med kommunen?

I og med at du i utgangspunktet hadde inngått en avtale om fullt oppdrag, vil NS 8401 (se nedenfor) hjemle en slik vid bruk av dine arkitekttegninger. Som omtalt tidligere vil denne standardavtalen vanligvis anses som en del av kontraktgrunnlaget mellom arkitektkontor og byggherre (NS 8401 punkt 4.1- e). Standardavtalen punkt 6.1 medføre at byggherren har rett til enhver bruk for "gjennomføring av prosjektet". Dette tolkes slik at entreprenøren kan bruke ditt materiale til fullføring av prosjektet. Bruken er begrenset til "dette" prosjektet og kan derfor ikke anvendes til et nytt byggeprosjekt.

Imidlertid er nå avtalen mellom deg og kommunen "omgjort" til en slags "forprosjektavtale" og NS 8401 kommer etter vår vurdering ikke lenger til anvendelse.

Det som ble svart under spørsmål 2 gjelder da også nå. Har du bare fått utbetalt vederlag for forprosjektering har ikke byggherren rett til å anvende materialet ditt som grunnlag for andres detaljutforming uten nytt samtykke og eventuelt ytterligere vederlag til deg.

Råd til arkitekten:

I en avtale om fullt oppdrag bør du ta forbehold for den situasjon der byggherren omgjør avtalen fra å være en totalentrepriseavtale til en forprosjektavtale og begrense retten til å bruke materialet uten ytterligere samtykke fra deg. Ved ytterligere bruk bør tilleggsvederlag kreves.

Passende reaksjon på ulovlig utnyttelse. En passende reaksjon på ulovlig utnyttelse kan være å sende byggherren et brev å påpeke at rettighetene til bearbeidelse eller viderebruk av materialet er arkitektens, og dersom byggherren vil anvende materialet ytterligere må nytt vederlag betales. Dersom arkitektkontoret ikke klart tar til motmæle overfor den uhjemlede bruken, kan det risikere å tape sin rett til å forfølge kravet gjennom å ha opptrådt passivt (som om man stilltiende har samtykket).

I tillegg kan du varsle byggherren om at fullt vederlag vil bli avkrevd dersom entreprenørene ender opp med å ta utgangspunkt i kontorets tegninger som grunnlag for å sette opp bygget. Det bør også påpekes overfor byggherren at han har en navngivelsesplikt etter å § 3 og må angi navnet på arkitekten slik "god skikk tilsier". Se under spørsmål 2.

Kontraktsrettslige spørsmål. Det bør også påpekes at det rent kontraktsrettslig kan være grunnlag for at arkitektkontoret krever erstatning for økonomisk tap etter brudd på en avtale om fullt oppdrag, dersom det ikke var forhold på arkitektkontorets hånd som var så vesentlige, at dette gav byggherren grunnlag for å heve kontrakten.

Situasjon 4:

I Norge er det vanlig praksis at det er kontoret som er den som navngis når byggverk presenteres og omtales. I Sverige anbefaler arkitektorganisasjonene sterkt at det er opphavsmannen (-mennene) som skal navngis. Man må altså identifisere de personene på kontoret som har utført det mest vesentlige av den arkitektoniske formgivning.

Hva er mest korrekt ?

Knophregelen/ideelle rettigheter. Opphavsrett består av økonomiske- og ideelle rettigheter (ideelle- blir også kalt moralske rettigheter). De økonomiske rettighetene består av (a) retten til å kopiere og (b) retten til å forvalte kopiene offentlig (leie ut, selge, vise, oversende digitalt osv). De ideelle rettighetene er (a) retten til å bli navngitt og (b) retten til ikke å bli krenkende gjengitt ([ål § 3](#)).

Den økonomiske delen av opphavsretten kan man overdra til andre. Ikke den ideelle, den er også i behold for opphavsmannen selv om han overdrar retten til den økonomiske utnyttelsen av verket.

Opphavsrett kan videre bare skapes av fysiske personer. Dette innebærer at enhver situasjon der noen andre enn opphavsmannen innehar opphavsrett, må være basert på en avtale om overdragelse av opphavsretten fra eksempelvis fra arkitekten til arkitektkontoret. I ansettelsesforhold forankres denne overdragelsen normalt i ansettelsesavtalen. Den såkalte "Knophregelen" tilsier at man konstruerer en tenkt overdragelse av opphavsretten fra den ansatte arkitekten til kontoret. I henhold til regelen rekker imidlertid overdragelsen av opphavsrett bare så langt som til det som er nødvendig for at ansettelsesforholdet skal nå sitt formål "men heller ikke lenger".

Dette innebærer at dersom den førende arkitekt er ansatt på arkitektkontoret og arkitektkontoret gjennom ansettelsesforholdet har fått overdratt opphavsretten til tegningene, beholder arkitekten likevel retten til å bli navngitt "slik god skikk tilsier" ([ål § 3, 1. ledd](#)).

Det er således arkitekten og ikke arkitektkontoret som skal navngis fordi navngivelsesretten er en del av opphavsmannens ideelle rettigheter som ikke kan overdras. Dette kan være annerledes hvis det dreier seg om et såkalt fellesverk ([ål § 6](#)) hvor flere arkitekter sammen står bak prestasjonen. For første offentliggjørelse kreves da samtlige opphavsmenns samtykke.

Som nevnt tidligere under spørsmål 2, er bransjen selv ansvarlig for å danne skikken for navngivelsesretten, slik at det bransjen anbefaler sine medlemmer i enkelttilfeller kan få innvirkning på tolkingen av regelverket på lang sikt. Også av denne grunn er det viktig å navngi opphavsmannen tydelig og så ofte som mulig.

Spørsmålet om navngivelse er også behandlet i [NALs Etsiske regler](#). Der heter det under pkt. 6.5: "En ansatt arkitekt som har hatt gjennomføringsansvar i et oppdrag, har rett til å bli navngitt ved presentasjon av prosjektet. Denne rett gjelder også etter ansettelsesforholdet er opphørt." Det heter videre i underpunktet 6.5.1: "Den ansatte har rett til å benytte referanser

fra tidligere ansettelsesforhold senere i sin yrkeskarriere. Det forutsettes at det tydelig fremgår i hvilket firma og i hvilken posisjon arbeidet er utført."

Råd til arkitekten:

Ved store prosjekter må det nærmest anses som "god skikk" (bransjenorm), at arkitektkontoret navngis, ikke arkitektene som har tegnet bygget. Dette er i hovedsak praktisk begrunnet: det er oftest så mange arkitekter inne på oppdraget at det ikke er plass til at alles navn offentliggjøres. Dersom det samme prosjektet lanseres i et fagtidsskrift derimot, er det "god skikk" å navngi de(n) enkelte arkitekten(e) som har stått for utformingene konkret. Likeledes i arkitektkonkurranser.

Rettslig sett er det ikke mulig at navngivelsesretten er på en "ikke-fysisk" persons hånd, slik at hovedregelen er at arkitektens navn skal fremgå under publiseringen. Det sentrale er imidlertid at arkitekten eller kontoret krever navngivelse i enhver offentlig sammenheng.

Situasjon **5** :

I arkitektkonkurranser er det vanlig praksis i Norge/Norden å innta en passus i programmet som gir oppdragsgiver rett til å benytte "ideer og momenter" fra de øvrige premierte og innkjøpte utkast i det videre arbeidet med vinnerprosjektet. Er dette forenlig med at det samtidig fastslås at arkitektene beholder opphavsretten til sine utkast ?

Verkshøyde. Dersom det med "ideer og momenter" i [NALs regelverk for konkurranser](#) henvises til uvernede deler av arkitektens konkurransebidrag er formuleringen forenlig med at arkitekten beholder hele sin opphavsrett. Etter juridisk teori og rettspraksis må det anses slått fast at "ideer" ikke har vern etter reglene i åndsverkloven. "Momenter" kan tolkes som "anslag" eller lignende, og behøver heller ikke etter en ordfortolkning bety at man overdrar en rett til å videreutnytte opphavsrettslig beskyttede elementer.

Imidlertid tilsier den informasjon vi har innhentet om praksis i arkitektbransjen, at begrepene blir tolket til også å omfatte kreative utforminger- altså at anbudstilbyder gis en rett til å videreutnytte opphavsrettsbeskyttede elementer.

En slik forståelse av passusen er ikke i tråd med at arkitekten opprettholder en eksklusiv opphavsrett til sine utforminger.

Det er derfor viktig at man fastholder at begrepet "ideer og momenter" må tolkes innskrenkende, som de deler av konkurransebidraget som ikke har verkshøyde, eller at man søker å endre passussen slik at det fremgår tydelig at det ikke gjelder vernete deler av bidraget eller at dersom slike bidrag videreutnyttes skal arkitekten betales for det.

Formuleringen kan imidlertid, dersom den leses som en rett til å videreutnytte også opphavsrettsbeskyttede elementer, ikke leses slik at hele opphavsretten til konkurransebidragselementet overdras, men kun slik at det gis en eksemplarframstillingsrett for oppdragsgiver til å inkorporere elementet i bygget.

Restretten av opphavsretten blir imidlertid igjen på arkitektens hånd, ([spesialitetsprinsippet, ål § 39a](#)). Dette innebærer at konkurranseinnbyders rett til å bruke utformingen til noe annet enn det som var forespurt i arkitektkonkurransen ikke er tillatt.

Eksempelvis bruk av konkurransebidragselementet som logo, i andre bygninger/tegninger osv. og enhver annen tenkelig utnyttelse er i behold hos arkitekten som deltok i konkurransen.

Råd til arkitekten:

Ordlyden i bestemmelsen om opphavsrett i NALS regler for arkitektkonkurranser bør endres, slik at det tydelig fremgår at bestemmelsen om videreutnyttelse kun omfatter uvernete elementer av arkitektens konkurransebidrag. Alternativt bør bestemmelsen fjernes fullstendig eller at det nedfelles at all viderebruk skal kompenseres økonomisk.

Imidlertid er dette et arkitektpolitisk spørsmål og i mellomtiden bør man stå fast på å tolke begrepet til kun å omfatte overdragelse av ikke-vernete elementer. I mellomtiden må den enkelte arkitekt fastholde at passussen bare kan omfatte uvernete elementer med henvisning til vanlig ordfortolkning, samt rettspraksis, juridisk teori knyttet til "ideer" og rimelighetshensyn generelt.

Situasjon **6**:

Du har kontrakt om fullt oppdrag for et institusjonsbygg. Underveis med forprosjektet oppstår det så alvorlige konflikter med oppdragsgiver at du blir fratatt videre befatning med prosjektet. Ny arkitekt blir engasjert til å videreføre arbeidet ditt. Hvilke krav kan du gjøre gjeldende vedrørende videre bruk av det opphavsrettslig beskyttede materiale du har utarbeidet?

Den nye arkitekten ber om å få utlevert de digitale tegningsfilene dine for lettere å kunne jobbe videre. Kan du nekte ham dette? Hva med å utlevere tegninger i papirutgave?

Opphavsrett. Denne problemstillingen minner svært om problemstillingen under "situasjon 3". Det er en snakk om en slags "endringskontrakt", der den "nye kontrakten" (enten stilltiende avtalt eller konkretisert) nå er blitt utgangspunktet for oppdragsgiverens utnyttelsesrett av dine arbeider.

I utgangspunktet har du all rett til å disponere fritt over samtlige tegninger/filer av det materialet du har utarbeidet dersom det ikke lengre foreligger noen avtale mellom deg og kommunen i forhold til institusjonsbygget. Oppdragsgivers rett til å disponere over materialet var et utslag av den tidligere inngåtte avtale, som kommunen nå har hevet. Du kan således i utgangspunktet nekte å utlevere filer og papirutgaver av arbeidet.

Som en mellomløsning kan det i noen tilfeller være aktuelt å vise smidighet ved å oversende tegninger i pdf-format eller annen type "dumme"/ikke-operative filer.

Å oversende arbeidsfilene dine for direkte benyttelse av andre, bør du ikke gjøre.

Kontraktsrett. Imidlertid må spørsmålet også vurderes i forhold til hva som er årsaken til at du er "bli fratatt befattning med prosjektet". Dersom du er ansvarlig for at kontrakten blir hevet, kan du også bli erstatningsansvarlig for det økonomiske tapet byggherren påføres gjennom avtalebruddet og gjennom å måtte engasjere en ny arkitekt. I den sammenheng kan det at du lar den nye arkitekten "bygge videre" på ditt arbeid, begrense ditt mulige erstatningsansvar, gjennom bla. den tidsbesparelse det innebærer at den nye arkitekten tar utgangspunkt i dine arbeider.

Navngivelsesretten. Dersom bygget til sist fremstår slik du tegnet det, er det du som er opphavsmann og som skal navngis i tilknytning til prosjektet.

Bevis. At det er din formgivning og ikke den nye arkitekten som danner grunnlaget for bygget, må kunne dokumenteres. Det er således viktig at du innhenter bekreftelse fra utenforstående/prosjektleder på hva som var tegningsversjonen som var gjeldende på bruddtidspunktet, slik at dette kan anvendes som bevis for dine rettigheter i tilfelle senere tvist om hvem som har opphavsrett til hva.

Råd til arkitekten:

Husk utgangspunktet om at det er oppdragsgiver som må "bevise" hva han har fått overdratt av rettigheter, slik at du har all utnyttelsesrett (rett til eksemplarframstilling/bearbeidelsesrett) i behold som ikke konkret er overdratt. Han må derfor kunne vise til noe konkret, for at ikke du selv har denne utnyttelsesretten i behold.

Situasjon 7:

Du er en del av en prosjekteringsgruppe for et større kontorbygg, sammen med RIB, RIE og RIV.

Tegningene "flyter fritt" digitalt mellom gruppens deltakere.

Du har tidligere erfart at en konsulent har videreformidlet arkitektens løsninger over til en annen gruppe, ut i fra en holdning om at det som er utviklet i gruppen nærmest er et felleseie og således fritt anvendelig også i annen sammenheng.

Har han anledning til dette?

Hvordan unngår du at dette skjer?

Fellesverk. Dersom konsulenten ønsker å bruke materialet i en annen sammenheng enn det som opprinnelig var avtalt, må arkitektens samtykke innhentes.

Det kan ikke innfortolkes som et stilltiende samtykke til endret bruk og full, fri disposisjonsrett for konsulenten, at filene i arbeidssammenheng har flytt mellom de ulike konsulentene. Den "frie flyten" må antas å være en konsekvens av at dette var den mest hensiktsmessige arbeidsformen for å få til et best mulig resultat, og innebærer ikke at materialet kan "flyte videre" til andre enn aktørene uten ytterligere samtykke til slik bruk.

Konsulenten må således innhente konkret samtykke fra arkitekten før slik videre utnyttelse.

Passivitet. Man behøver egentlig ikke å foreta seg noe utover å si i fra dersom man oppdager bruk utover det avtalte. Skriv et brev til konsulenten og påpek at reglene i [ål § 2 jf. § 39a](#) samt [NS 8401](#) punkt 6, tilsier at opphavsmannen har eksklusiv råderett over materialet i sammenhenger som ligger utenfor det oppdraget man arbeider med.

For å være enda tydeligere kan man også i forkant av et slikt samarbeid utarbeide en klausul der bruk utover det konkrete oppdraget må avtales med deg som opphavsmann med en henvisning til regelverket. Arkitektens rett er imidlertid forankret i loven også uten en slik klausul. Se forslag til klausul under spørsmål 11.

Råd til arkitekten:

Ved påskrift på dokumenter du bruker under et oppdrag kan du nedfelle generelle retningslinjer for bruken, der det fremgår at innholdet er rettighetsbelagt og at distribusjon og bruk av materialet derfor ikke kan skje uten ditt samtykke.

Situasjon 8:

Ditt kontor har oppdrag for en entreprenør om å prosjektere et større boliganlegg. Du er midt i detaljprosjekteringen og byggingen er i full gang. Da går entreprenøren konkurs. Du har ubetalte krav på flere 100.000 kroner i konkursboet. En ny entreprenør overtar boet og setter i gang arbeidet. Han vil basere seg på dine tegninger, men mener å ikke ha noen forpliktelse til å betale ditt tilgodehavende. Kan dette være korrekt ?

Rettigheter ved konkurs. Dersom samtykke til overdragelse ikke er gitt, kan konkursboet ferdigstille arbeidet uten å betale ditt tilgodehavende, men det kan ikke en annen byggherre som boet overdrar prosjektet til. Han må inngå ny avtale hvor du evt. tar inn en bestemmelse om betaling av ubetalte krav.

Dersom ditt kontor gjennom den oppdragsavtale som er inngått eller etter bindende standardvilkår, har gitt oppdragsgiver rett til å overdra rettighetene til tegningen til andre ([se § 39 b](#)), kan en ny entreprenør (ny byggherre) bruke tegningene uten å betale ditt tilgodehavende.

Tredjemann (for eksempel banken) kan også ha rettigheter til tegningene som følge av at entreprenøren hadde pantsatt sitt driftstilbehør.

Det kan ikke tas pant i tegningen alene. Imidlertid kan opphavsrett som er ervervet pantsattes sammen med en næringsdrivendes driftstilbehør. Dersom den entreprenøren som har gått konkurs har pantsatt sitt driftstilbehør til sin bank, kan retten til å bruke tegningene og eventuelt overdra denne retten videre, være avhengig av et samtykke fra banken.

Selv om en ny entreprenør har rett til å ferdigstille prosjektet etter de foreliggende tegninger, har ikke arkitekten noe plikt til å overlevere detaljtegninger som var ferdige pr. konkurseråpningen, men som ikke var overlevert entreprenøren. Så vel boet som en eventuell ny byggherre må betale for å få tilgang til ikke leverte tegninger. Prisen for disse blir da en forhandlingssak.

Råd til arkitekten:

Hvis du får følelsen av at oppdragsgiver er i en situasjon der han har betalingsvansker bør du ikke overlevere arkitekttegninger eller lignende til han, før han har betalt det han skylder.

Ikke fraskriv deg retten som fremgår av loven om at enhver videreoverdragelse av opphavsretten krever ditt samtykke. Retten følger automatisk av åndsverklovens § 39 b, 2. ledd, dersom du ikke omtaler spørsmålet i kontrakten.

Situasjon 9:

Du har tegnet en enebolig for en familie, skreddersydd for dennes krav, behov og tomt. Etter at boligen står ferdig, får du forespørsel fra en annen som liker huset og gjerne vil ha et makent. Har du rett til å gjøre dette uten videre, eller må du klarere saken med din første oppdragsgiver?

Omvendt: Oppdragsgiveren får forespørsel fra sin svoger som gjerne vil føre opp et likt hus. Oppdragsgiveren har ikke noe imot det, og overleverer svogeren et sett av detaljtegningene til fri avbenyttelse uten å informere deg som arkitekt. Har han rett til det?

Eksemplarfremstillingretten. Du behøver ikke å klarere med din første oppdragsgiver hvorvidt du kan lage et likt hus dersom det ikke var avtalt mellom dere at du ikke skulle lage flere "slike hus". Etter [al § 2](#) har du eneretten til eksemplarfremstilling. Å lage arkitekttegninger av huset og reise det, representerer ett "eksempel" av huset og dette utgjør vanligvis det oppdragsgiver har kjøpt. Resten tilligger deg som opphavsmann, og du kan lage eksakt like hus for andre.

Imidlertid kan det ved store oppdrag være annerledes. I kommentarutgaven til [NS 8401](#) uttales under punkt 6.1, 10: "*Tenker man seg at den prosjekterende har prosjektert en bygning med et spesielt, originalt utseende, en spesiell fasade, og denne originaliteten har vært et vesentlig poeng for oppdragsgiveren, må den prosjekterende være avskåret fra å prosjektere en bygning med helt tilsvarende fasade i nabolaget*".

Det må imidlertid være klare holdepunkter for at noe slikt er avtalt mellom oppdragsgiver og arkitekt dersom dette skal legges til grunn. Eksklusiv eksemplarfremstillingsrett som dette innebærer, må også kunne avspeiles i vederlaget, gjennom at det er høyere enn det man ellers får betalt dersom man beholder retten til å selge en tilsvarende tegning.

Oppdragsgiver selv kan imidlertid ikke gi sin svoger eller noen andre rett til å oppføre samme hus (eksemplarer av åndsverket). Retten til å gi slikt samtykke tilligger bare opphavsmannen.

Råd til arkitekten:

Retten til å tegne like hus foreligger som en rett for deg som arkitekt, dersom ikke annet klart fremgår av avtalen. Du behøver derfor ikke konkret avtale noe om dette, da loven gir deg tilstrekkelig beskyttelse.

Situasjon 10:

En villa du har tegnet er utførlig presentert i Byggekunst. Ved en tilfeldighet blir du av en kollega gjort kjent med at et nesten identisk bygg er oppført i nabokommunen. Du drar ut dit og konstaterer at likheten er slående, bortsett fra at taktekkingen er annerledes og det er gjort enkelte små endringer for å tilpasse seg det skrånende terrenget.

Hva kan du gjøre? Hvor total må likheten være for at det kan sies å dreie seg om et plagiat ?

Plagiat/eksemplarfremstillinger. Dersom bygget, grovt sagt, gir "samme estetiske opplevelse" er det snakk om et eksemplar av ditt verk. Det er de vernetede formene – de kreative, ikke-funksjonelle delene av bygningen, som er beskyttet mot plagiering uten forutgående samtykke fra arkitekten. Huset behøver heller ikke være eksakt likt for å være innenfor opphavsmannens enerett, da også endringsretten ligger innenfor beskyttelsessfæren ([å § 2, 1. ledd](#)).

Det skal imidlertid mye til for å konstatere plagiering, da funksjonelle løsninger ikke er beskyttet og da det også er en viss aksept blant arkitekter for at man får lov til å la seg inspirere av andres kreative former.

Det er heller ikke umulig at det foreligger dobbeltfrembringelser og at to arkitekter har kommet frem til eksakt samme utforming. Dersom arkitektene har hatt en eller annen befatning med hverandre er det presumpsjon for at den ene har gjort noe ulovlig. Å finne ut hvem som har kopiert den andre blir således et bevisspørsmål.

For at man skal anbefale å forfølge en sak om plagiering bør det være snakk om eksakte kopier av særpregede hus.

Det du kan gjøre er å kreve bygget revet (noe som vil være urimelig strengt) eller at de som har reist bygget betaler en type "lisensvederlag" for å ha tilegnet seg et eksemplar av ditt verk uten samtykke. Det er rimelig at vederlaget ligger over vanlig nivå for arkitekttegninger til et hus, da det ellers kan legitimere fremveksten av selvtekt.

Råd til arkitekten:

Nedfell i dine vanlige leveransebetingelser at kopiering av huset ikke er tillatt uten samtykke fra deg. Selv om dette gjelder uavhengig av at du nedfeller dette i en avtale med oppdragsgiver eller ikke, er det lurt å gjøre det av pedagogiske årsaker. Kunnskapsnivået om opphavsrett blant "vanlige" folk er generelt lavt.

Situasjon 11:

Er det viktig (evt. avgjørende) for å kunne hevde opphavsmessige rettigheter at arkitektens tegninger og øvrig materiale er påført et tittelfelt (eller på annen måte) der det gjøres oppmerksom på at materialet er beskyttet av Lov om opphavsrett til åndsverk?

Hvis dette er viktig, hva er i så fall en fornuftig formulering?

Ikke formelle krav for å få vern. Nei, det er ikke viktig med påtegninger for å få vern. Retten opphavsmannen gis etter reglene i åndsverkloven følger uten noen form for forutgående formalisering.

Enhver har plikt til å sette seg inn i det regelverk som eksisterer på det området man befinner seg i eller beveger seg inn i. Den som krenker vil ikke bli hørt med at det ikke fremkom på dokumentene man har anvendt at materialet var undergitt opphavsrett.

Det kan imidlertid, som uttalt under spørsmål 9, være hensiktsmessig å varsle bruker om at tegninger er opphavsrettslig beskyttet etter reglene i åndsverkloven, kanskje først og fremst av pedagogiske årsaker, og at all beføyelse over materialet krever samtykke fra opphavsmannen. Vi foreslår følgende formulering:

"Foreliggende tegning/fil/materiale er beskyttet av reglene i åndsverkloven og enhver bruk (også endringer/bearbeidelser) krever samtykke fra opphavsmannen."

Råd til arkitekten:

I lys av de endringer som er forespeilet gjennomført i åndsverkloven, kan det, dersom man legger filer tilgjengelig på Internett, bli nødvendig med en tilknyttet begrensningsklausul for å tydeliggjøre at selv om man legger ut materialet på nettet er dette ikke ment som et samtykke til fri bruk. Ovenstående forslag til klausul kan nedfelles på arkitektkontorets tegneark, brevpapir, i en avtale eller på arkitektkontorenes hjemmesider. Etter hvert kan det også bli aktuelt å beskytte materialet med digitale kopisperrer.

På grunnlag av vedlikeholdsretten etc. som tilligger en oppdragstaker (kommentaren til NS 8401 punkt 6.1.6) uttales det at oppdragsgiver kan velge å få utlevert arkitektfilene i digitalt format for å kunne utføre vedlikeholdet etc. Arkitekten kan således bli pålagt å utlevere filer som kan brukes til tekniske endringer etc.. Oppdragstaker kan imidlertid bare bruke filene til det som er angitt i bestemmelsen. Endringsretten tilkommer fortsatt arkitekten.

Norske Arkitekters Landsforbund
Komiteen for Etikk og Tvister
Versjon 1, juni 2006

Kontakt:
23332500 eller per@arkitektur.no